

STANOVNIŠTVO I RAZVOJ

Alica Wertheimer-Baletić

MATE, Zagreb, 1999.

Svjetski problemi demografskog razvoja u posljednje vrijeme privlače pozornost, ne samo zbog kontrasta između demografske situacije u razvijenim zemljama i u zemljama u razvoju, već i zbog sve više prisutnog shvaćanja o međuzavisnosti demografskog i ukupnog društvenog razvoja. Ima li se u vidu demografska situacija u Hrvatskoj, koju u posljednjih petnaestak godina karakterizira nastavljanje dugoročnih trendova demografskog razvoja, ali uz to pokazuje još i značajne promjene, osobito u reprodukciji stanovništva, u oblicima i tokovima migracije, promjene u strukturnim demografskim procesima, te u definiranju i primjeni sredstava populacijske politike, jasno je da je ovakvo kapitalno demografsko djelo bilo neophodno i izvanredno dobrodošlo.

Autorica djela "Stanovništvo i razvoj", akademik i profesorica demografije na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, cjelokupno je građu razradila u devet poglavlja uz dva kazala i popis literature na ukupno 656 stranica. Ova knjiga predstavlja višedecenijski rad autorice u demografskim istraživanjima i nastavi demografije, a neposredno se nastavlja na knjigu "Demografija – Stanovništvo i ekonomski razvitak" iz 1982. i 1973. godine, te na druge njezine radove sličnog sadržaja. Osnovni pristup u radu sastoji se u tome da se ukaže na odnos između demografskih trendova i društvenih procesa, s naglaskom na teoriji demografske tranzicije, te na primjere zemalja u razvoju, razvijenih zemalja i demografsku situaciju u Republici Hrvatskoj. Budući da je knjiga primarno namijenjena studentima demografije Ekonomskih fakulteta kao udžbenik, nije čudno što su u njoj posebno naglašeni gospodarski čimbenici te njihova povezanost s demografskim kretanjima.

U prvom poglavlju ove knjige autorica analizira stanovništvo i društveno-gospodarski razvitak pri čemu mnogobrojne čimbenike koji, u svoj svojoj isprepletenosti i međuzavisnosti, djeluju na veličinu stanovništva, svrstava u četiri osnovne skupine. Pozornost je usmjerena na stanovništvo i njegovu ulogu u procesu

proizvodnje, te na različite strukture stanovništva radnosposobne dobi. Nadalje, upozorava na povezanost stanovništva kao proizvođača s njegovom potrošačkom ulogom. Osim utjecaja gospodarskog i društvenog razvoja na stanovništvo, ukazuje na značenje i stalnu interakciju između stanovništva, razvoja i okoliša. U tom smislu autorica se zalaže za dinamičku ravnotežu između stanovništva, raspoloživih resursa i gospodarskog razvoja s osnovnim ciljem izbjegavanja svjetske krize okoliša.

U drugom poglavlju govori o obilježjima demografije kao društvene znanosti. Polazi od osnovnih jedinica u istraživanju stanovništva, kao što su čovjek (stanovnik), obitelj, kućanstvo i naselje, a potom prelazi na definiranje predmeta i metoda u demografiji. Ukratko govori i o osnovnim izvorima podataka o stanovništvu. Nešto detaljnije izlaže razvoj demografije i njen odnos prema drugim znanostima, a posebno ističe odnos demografije i ekonomije. Zaključno razmatra uža područja unutar demografije, odnosno različite klasifikacije demografskog znanja.

Sadržaj trećeg poglavlja odnosi se na demografske teorije i rasprave, počevši od radova Konfucija i starih kineskih filozofa, te grčkih i rimskih radova o stanovništvu, do srednjovjekovnih mislilaca koji su teološki objašnjavali kretanja stanovništva. Autorica iznosi optimistička shvaćanja o razvoju stanovništva od druge polovice 17. stoljeća, te umjerenija shvaćanja teoretičara 18. stoljeća. Posebno ukazuje na pesimističku teoriju o razvoju stanovništva T. R. Malthusa te njegove stavove, izvedene iz njegova prirodnog zakona o stanovništvu i zakona smanjenih prinosa u poljoprivredi. Mnogi suvremenici Malthusa prihvaćaju njegovo gledanje na razvoj stanovništva i ugrađuju ga u svoje teorije. Ipak, mnogi kasniji teoretičari iznose oštre kritike Malthusova gledanja na razvoj stanovništva, a u ovome radu posebno su naglašene kritike maltuzijanstva koji se odnose na kretanje radne snage. Među tim kritičarima posebno se ističe J. M. Keynes. Široko obrazlaže neomaltuzijanstvo koje u biti prihvaća Malthusovu teoriju, ali inzistira na ograničavanju rađanja uz primjenu suvremenih sredstava i metoda planiranja obitelji.

U četvrtom poglavlju autorica govori o procesu razvoja stanovništva u svijetu te detaljno obrazlaže teoriju demografske tranzicije. Uvodno iznosi pregled kretanja stanov-

ništva u svijetu od početka nove ere pa sve do 1650. godine kao prve godine moderne ere proučavanja stanovništva, a potom kretanje broja stanovnika u razvijenim i u zemljama u razvoju te prognoza stanovništva za 2025. godinu. Također ukazuje na neke regionalne razlike u demografskom razvoju, kao i na odnose kretanja društvenog proizvoda i stanovništva. Najveći dio ovoga poglavlja posvećen je teoriji demografske tranzicije, suvremenoj teoriji koja razvoj stanovništva dovodi u svezu s ukupnim procesom društveno-gospodarskog i kulturnog razvoja. U okviru ove teorije izložene su tri osnovne etape razvoja: predtranzicijska, etapa centralne tranzicije i posttranzicijska etapa. Posebno je analizirana etapa demografske tranzicije u razvijenim zemljama, promatrana kroz promjene u mortalitetu i natalitetu, kroz osnovne čimbenike koji su je uvjetovali to na primjeru Francuske, Švedske, SAD i Japana, a potom i na primjerima nekih zemalja u razvoju. Završno iznosi primjedbe koje se odnose na teoriju demografske tranzicije.

Peto poglavlje sadržajno je posvećeno kretanju broja stanovnika te njegovih dinamičkih komponenti: prirodnog i mehaničkog kretanja. Detaljno su obrađene sastavnice prirodnog kretanja – natalitet i mortalitet, njihove odrednice, instrumenti mjerenja te njihova međuovisnost. Ukazano je i na pojavu ukupne i parcijalne depopulacije. Migracije su obrađene kroz osnovne pojmove koji se javljaju u analizi migracija, migracijsku tranziciju, osnovne izvore i tipove migracija te kroz osnovne odrednice migracije. Posebno su obrađena dva tipa migracija: unutarnji i vanjski, kao i njihovi učinci te najnoviji trendovi u međunarodnim migracijama.

U šestom poglavlju autorica detaljno obrađuje dvije osnovne strukture stanovništva: prema spolu i dobi. Pored osnovnih definicija, klasifikacija, stopa i drugih pokazatelja u pregledu stanovništva prema ovim obilježjima, posebno su analizirane odrednice dobne strukture i njezino značenje za razvoj stanovništva. Obrazložena je pojava starenja stanovništva, te utjecaj starenja na gospodarska i demografska kretanja. Navedeni su primjeri starenja stanovništva u razvijenim i u zemljama u razvoju, a posebno sadašnja situacija i perspektiva daljnjeg starenja stanovništva Republike Hrvatske. Autorica iznosi određene opservacije u

pogledu utjecaja starenja na sastav i reprodukciju radnog kontingenta stanovništva, kao i na potrošnju takvog tipa stanovništva.

U sedmom poglavlju obrađena je neposredna veza ekonomske strukture stanovništva i društveno-gospodarskog razvoja. Polazeći od osnovnih definicija i klasifikacija analiziraju se promjene koje su se desile u ekonomskoj strukturi stanovništva Hrvatske nakon Drugog svjetskog rata. Posebna je pozornost posvećena aktivnom stanovništvu, osobito kroz bilancu aktivnog stanovništva i ekonomsku iskorištenost radnog kontingenta, kao i dobno-spolnu i ostale strukture aktivnog stanovništva. Jedan dio poglavlja odnosi se na agregatne analitičke pokazatelje radne snage te na njezinu reprodukciju. Razmatran je i sastav stanovništva prema drugim ekonomskim obilježjima, kao što su djelatnost, zanimanje, položaj u zanimanju, pismenost i školska sprema.

U osmom poglavlju govori se o populacijskoj politici i politici radne snage. Uvodno su navedeni osnovni pojmovi, načela i ciljevi populacijskih politika. Na primjerima se obrađuju tri osnovna tipa populacijskih politika: ekspanzivna, restriktivna i redistributivna. Zaključno su dane karakteristike populacijskih politika, kao i povezanost populacijske politike s politikom radne snage.

U završnom, devetom poglavlju autorica detaljno iznosi karakteristike stanovništva Hrvatske u drugoj polovici dvadesetog stoljeća. Pri tome analizira kretanje ukupnog broja stanovnika, nataliteta i mortaliteta te vanjske migracije. Broj stanovnika analizira prema velikim dobnim skupinama, a na samom kraju autorica posvećuje pažnju nacionalnom sastavu stanovništva Hrvatske.

Na kraju knjige navedena je veoma bogata, pretežno strana literatura te pojmovno i imensko kazalo. Knjiga je ilustrirana mnogobrojnim tablicama i grafikonima koji, uz jasnoću izlaganja, pridonose razumljivosti i preglednosti.

Knjiga je, kako smo napomenuli, primarno namijenjena studentima koji u dodiplomskom studiju slušaju predmet demografiju, ne samo onima s ekonomskih fakulteta, nego i drugima koji demografiju uče u okviru posebnog predmeta ili, pak, slušaju samo neka demografska poglavlja u okviru drugih kolegija. Knjiga je, također, dragocjen priručnik svima onima koji

se u svome profesionalnom radu susreću s problemima stanovništva. Konačno, ona će poslužiti i svima onima koje iz bilo koga razloga zanima problem stanovništva.

Nema sumnje da je A. Wertheimer-Baletić ovom sustavnom i izuzetno kvalitetnom knjigom obogatila našu znanstvenu literaturu i dala bitan doprinos samoj demografiji kao disciplini, za čiji je razvoj u Hrvatskoj upravo ona najzaslužnija.

Dušan Milinković

REVUE INTERNATIONALE DE SÉCURITÉ SOCIALE

Godište 1999.

Prvi prošlogodišnji broj ovog časopisa posvećen je nezavisnim radnicima i zaposlenima u neformalnom sektoru te njihovu marginalnom položaju u sustavu socijalne sigurnosti.

Više od polovine ljudi u svijetu živi u obiteljima nezavisnih radnika i oni su isključeni iz svih oblika javne socijalne zaštite. Istovremeno, u razvijenim industrijskim zemljama postoji snažna tendencija k uspostavi sve manje formalnih radnih ugovora. Mnoga poduzeća pokazuju sklonost da zapošljavaju radnike izvan regularne, formalne zaposlenosti.

Shvaćajući složenost problema Međunarodna je asocijacija za socijalnu sigurnost (AISS) 1997. godine u Parizu organizirala konferenciju o socijalnoj zaštiti samostalnih nepoljoprivrednih radnika. Tom prilikom konstatirane su dvije temeljne, ali suprotstavljene tendencije u domeni njihove socijalne sigurnosti. S jedne strane ti radnici uživaju nižu socijalnu zaštitu od stalnih zaposlenika i stoga traže poboljšanje svog statusa u sustavima socijalne sigurnosti, dok se s druge strane javljaju sve jači zahtjevi za smanjenjem socijalnih troškova, što najviše pogađa upravo nezavisne radnike.

U prilogu *Nezavisni radnici: promocija samozaštite*, David Williams, povjerenik za socijalnu sigurnost i pomoć djeci u Velikoj Britaniji,

analizira referate na konferenciji u Parizu 1997. godine i zaključuje da je vrlo teško uočavati zaključke o nezavisnim radnicima u Europi. Williams smatra da je potrebno promijeniti optiku promatranja njihova problema. Umjesto da se nezavisni radnici tretiraju kao poseban tip zaposlenih, bolje ih je promatrati kao uobičajenu pojavu u suvremenom društvu. To, onda, može proizvesti krupne posljedice na buduće financiranje sustava socijalne sigurnosti.

U drugom prilogu *Nezavisni radnici u Velikoj Britaniji: uključeni ili isključeni?*, Anne Cordeu iz Grupe za istraživanje socijalne politike Sveučilišta u Yorku, polazi od teze da su nezavisni radnici u Velikoj Britaniji isključeni iz sustava najvažnijih socijalnih naknada. Postoje, štoviše, indikatori da oni nedovoljno koriste naknade na koje imaju pravo. Na osnovi novijih istraživanja autorica zaključuje da treba temeljito preispitati sustav socijalne sigurnosti nezavisnih radnika.

Preostala dva priloga priredili su suradnici Međunarodnog ureda rada, koji se posljednjih godina dosta bavi neformalnim sektorom i populacijom ostalom izvan sustava socijalne sigurnosti, a takvih je najviše u nerazvijenim zemljama. Na kraju ovog broja je pregled literature o nezavisnim radnicima i njihovoj socijalnoj sigurnosti.

U drugom broju prvi je članak Richarda Hemminga pod naslovom *Treba li kapitalizirati javne starosne mirovine?* Autor radi u Odjelu za proračune Međunarodnog monetarnog fonda u Washingtonu. Njegov je zaključak da je s obzirom na troškove i međugeneracijsku raspodjelu kapitalizacija mirovina bez sumnje nešto povoljnija od tekuće raspodjele. Međutim, kada je riječ o demografskim i ekonomskim rizicima te procjeni budućih troškova, prednosti kapitalizacije nisu evidentne. Isto tako, autor smatra kako nema dokaza da kapitalizacija donosi veću stopu nacionalne štednje, kako često tvrde njeni zagovornici. Bez obzira na to, danas postoji naglašen trend prelaska od sustava tekuće raspodjele na sustav kapitalizacije. To u krajnjoj liniji može voditi napuštanju javnih i prihvaćanju privatnih mirovinskih sustava.

Ulrike Schneider sa Sveučilišta u Hanoveru piše na temu: *Socijalno osiguranje u slučaju dugotrajne skrbi u Njemačkoj: koncepcija, primjena i evaluacija*. U Njemačkoj je 1994. godine usvojen zakon o obveznom i univerzalnom osi-